

НАЦИОНАЛНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ С МЕЖДУНАРОДНО УЧАСТИЕ „ПАМЕТ И СЪРЦЕ. ОСМИСЛЯНЕ НА БЪЛГАРСКИЯ ТОТАЛИТАРЕН ОПИТ“. КОНФЕРЕНЦИЯ В ПАМЕТ НА ВИХРЕН ЧЕРНОКОЖЕВ 24-25 ЮНИ 2019 ГОДИНА

Росица Чернокожева

Институт за литература – БАН

Конференцията бе организирана от Секция „Нова и съвременна българска литература“ при Института за литература – БАН със съдействието на СУ „Св. Климент Охридски“. В конференцията участваха 26 учени от Университети в София, страната и чужбина, както и видни интелектуалци – водещи в сферата на темата литература и политика. Темата на конференцията бе един аспект, по който работеше доц. д-р Вихрен Чернокожев, и прочетените доклади бяха своеобразно продължение на делото му.

Докладите най-общо и приблизително бяха оформени в 3 тематични области. Преобладаваха текстовете, посветени на антитоталитарната насоченост на литературата. На тази тема бяха посветени 17 доклада. Първият доклад, който се явяваше и като пленарен, бе на проф. д-р Зейнеп Зафер от Анкарския университет. Тя бе близък съратник на Вихрен Чернокожев и те двамата бяха дългогодишни сътворци. В 2015 г. те съставиха единствената по рода си антология „*Когато ми отнеха името. „Възродителният процес“ през 70-те – 80-те години на XX век в литературата на мюсюлманските общности*“. Докладът на проф. Зафер „*Българската литература в сянката на политиката и пропагандата /преводите в Турция през 60-те и 70-те години*“ обзорно проследи авторите и книгите през двадесетилетието, издадени в Турция. От гледна точка на рецепцията на преводната българската литература в Турция втората половина на 60-те и 70-те години на XX век е най-загадъчният, интересен и неизследван период от цялата ѝ история. Прави впечатление планираното “внасяне” и издаване на голям брой политически книги и ограниченият превод на българската литературна класика. Целта на това изследване е в светлината на отпечатаната българска

литература в Турция да установи мотивите и начините на пласирането на политически книги през въпросните години, а също така последствията от въпросната издателска политика на тоталитарната власт в България. Ганчо Савов – дългогодишен писател, преводач, публицист, гл. редактор на списанието за световна литература „Панорама“, председател на Съюза на преводачите и преподавател по южнославянски литератури във Великотърновския университет - продължи тази тема с доклада си, като конкретно се спря на творците зад решетките. Самият той, минал през преизподнята на Старозагорския затвор, припомни имената на творци, издържали на насието и чрез творчеството си съхранили своето човешко достойнство дори при лишаването им от свобода. Тук са творците Георги Заркин, Георги Вълев, Борис Илиев, Илия Люцканов, Любомир Канов, Лазар Цветков, Нури Тургут, Юмер Осман Ерендорук, Ахмед Шериф и др. Проф. д-р Румяна Станчева в доклада си *„Българско литературно свидетелство за резилианс в концлагера“* говори за автобиографичния роман на Йордан Вълчев *„Куциян“*, който е сред първите литературни текстове, излезли от чекмеджето веднага след 1989 г. Огледана бе възможността да бъде използван психологическият термин *„резилианс“* за характеризиране на художествен текст, който описва нечовешките условия на политическия концентрационен лагер и носи характеристиките на автофикция. В личностен план затворникът активно полага усилия да опази психиката и здравето си. Интерес предизвика и прегледът, който направи проф. д-р Георги Цанков, като постави Георги Марков в контекста на три поколения политически емигранти. В текста се представя една много важна и за съжаление премълчавана част от българската литература, а именно, приносът на политическите емигранти в националния културен живот. От него отсъстват колоси на мисълта като прависта и мемоарист Константин Кацаров, като философите Стефан Попов и Асен Игнатов, като културолозите Петър Увалиев и Дора Валие, като писателите Христо Огнянов, Стефан Груев, Жени Заимова, Димитър Инкьов, Димитър Бочев, Любомир Канов, като литературоведите Цветан Тодоров и Юлия Кръстева и много други. Доцент д-р Наталия Христова в текста си разкри подробности около една премълчана история – сценария на филма на Блага Димитрова *„Ще идвам в съня ти“* от 1970 година. Докладът интерпретира казус с премиран от официално жури, но впоследствие забранен за реализация от инструктор към ЦК на БКП, сценарий за филм на Блага Димитрова. Гл. ас. Марин Бодаков бе озаглавил доклада си: *„Образи на четенето във „Време Second Hand“ на Светлана Алексиевич и тяхната българска перспектива“*. Тези български класически творби от

соца като опозиция на социалистическия реализъм бе и темата на доклада на проф. Сава Сивриев „*Свирено Настроение*“ на Йордан Радичков и социалистическия реализъм“. Йордан Радичков създава корпус от текстове, различни от книгите на социалистическия реализъм - с нова структура, ново поведение на персонажите, нова представа за време, за ценности. Сборникът на Радичков е знак за градеж на нова парадигма, противопоставена на парадигмата на социализма, налагана от официалната социалистическа култура и мислене на Съветския блок.

Интересен акцент в конференцията бе и темата, която разгледа доц. д-р Петър Воденичаров за тоталитарния новогovor. Авторът представи особеностите на комунистическата преса, предназначена за младото поколение – вестник „Народна младеж“ 1950-1951, 1957-1959 и вестник „Работническо дело“ 1957-1959. Това е критически анализ, който разглежда дискурсите като форми на символна власт, която легитимира властта на елитите, и има действена природа – не само отразява, но и формира и поддържа обществените отношения. Известният и утвърден наш писател, гл. ас. Георги Господинов бе озаглавил темата си „*Всекидневие и идеология*“. Да припомним, че заедно с Яна Генова е съставител на сборника „*Аз живях социализма. 171 лични истории*“ (2006) и автор на „*Инвентарна книга на социализма*“ (2006), в която се показват емблематични практики и аксесоари от социалистическия бит. Мариета Станева от Военноисторическия музей се спря на „*Усилията на Чудомир да остане верен на себе си в годините 1947-1967*“. Търсейки отговор на въпроса за компромиса при пълното налагане контрола на комунистическата власт в културната сфера и задължителната нормативна естетика на социалистическия реализъм, писателят попада в „принудително насажданото двумирие и двусмислие как хем да спази статуквото, хем да намери пролука за истината, за да не изгуби човешкото в себе си“. Романът „Вчера“ и неговата екранизация бе тема, осмислена от гл. ас. Емилия Алексиева. Посочват се разликите между новелата, романа и киносценария за филма. Акцентира се върху проявите на ограничаване на личността: казармени порядки, незачитане на човешките права. Важна особеност на пространството е „подмяната“. Друго интересно заглавие бе и заявената тема от гл. ас. Иван Христов – „*Димитър Пантелеев: между Прародината и Партията*“. Докладът разглежда подробно две ключови за творчеството на българския поет Димитър Пантелеев книги - „Стрелец“ (1924) и „Косачът се връща от коситба“ (1959). Въз основа на анализа на стихосбирката „Стрелец“ се показва как поетиката на Пантелеев се трансформира от символизъм към постсимволизъм. Въз основа на анализа

на стихосбирката „Косачът се връща от коситба” виждаме как поетиката на поета се променя от постсимволизъм към социалистически реализъм, виждаме как радикализиращият авангард започва да звучи като тоталитарно изкуство. Д-р Шолце говори за рецепцията на Симеон Радев в НРБ. Младият учен разглежда известна част от социалните взаимодействия и творческите опити на Симеон Радев след 09. 09. 1944 г. до смъртта му през 1967 г., които оформят множество следи, по които интерпретацията би могла да конструира множество образи, които остават несводими един към друг. Дългогодишният изследовател и издател на творчеството на Яна Язова Петър Величков разкри подробности от живота и творчеството на писателката по време на тоталитарния режим.

Друг тематичен блок в конференцията се оформи от четири доклада. Участник в конференцията бе и независимият изследовател и основател на първата платформа у нас „Декомунизация“ (2002) г-н Борислав Скочев, автор на мащабното изследване „Концлагерът Белене. Островът, който уби свободния човек“. Книгата получи първа награда в раздел „Хуманитаристика“ от Фондация „Комунитас“. Неговият доклад бе с надслов *„Пълномошници на паметта. Дянко Марков, Петко Огойски и други мемоаристи, които публикуват свидетелствата на свои „братя по лагер“*. Този изключително ценен текст разглежда някои бивши политически затворници по времето на комунизма в България, които освен собствените си свидетелства събират и публикуват и свидетелствата на свои съзатворници. Тук са представени делото и мотивите на Дянко Марков, Петко Огойски, Ганчо Савов, Петър Бояджиев, Григор Симов Божилов и Зенеп Зафер за тяхната съпротива срещу принудителното забвение при тоталитаризма, а днес - срещу забравата и фалшифицирането на историческата истина като проекция на тоталитарното забвение. Към тази тематика бе насочен и текстът на д-р Росица Чернокожева *„Без/граничното в човешкия дух“*. Тя изтъкна, че изследването на Борислав Скочев за Белене е безпрецедентен случай на съчетаване на висока научна стойност и човеколюбие. Десетгодишният труд на автора е подвиг и от негова страна. Спирайки се на убедителни примери от книгата Чернокожева, подчерта, че тези мъченици в името на свободния човек не са забравени като отпор на тоталитарните издевателства. Интересен нюанс в разглежданата тема внесе доц. д-р Людмила Малинова, която направи достойно на аудиторията непубликувани спомени на Иван Бочев, свързани с лагера „Росица”, където е въдворен след 9 септември 1944 г. Иван Бочев е спътник на Елисавета Багряна в един период от живота ѝ и самият той минал

през затворническия ад. Текстът разкрива някои основни моменти от живота на Иван Бочев – виден юрист, част от българската интелигенция от периода между двете световни войни.

Най-вещият изследовател на живота и творчеството на Иван Грозев, гл. ас. Елена Азманова говори за живота на този толкова специфичен и интересен автор след 1944 г.

Дългогодишният изследовател, основател, публицист и гл. ред. на сп. „Диалог“ – Холандия, Даниела Горчева засегна един дълго тълкуван въпрос в българската историография и бе озаглавила текста си *„Паметта за спасяването на евреите по време на тоталитаризма през съдбата на Димитър Пешев“*. Докладът представя накратко уникалната история на България през Втората световна война, съумяла, единствена от всички европейски държави, попаднали в обсега на Третия райх, да устои на натиска на Берлин и да откаже депортацията на намиращите се в държавните ѝ граници евреи. През съдбата на Димитър Пешев проследява съдбата на спасителите на евреите в България след 1944 година, когато страната попада под съветска власт. Обект на анализ е и отразяването на Холокоста и на спасяването на евреите в България в учебниците по история през годините на тоталитарния комунистически режим.

Тема на доклада на доц. д-р Момчил Методиев *„Отец Петър Василковски и забранената литература“* бяха митарствата на духовника в условията на тоталитаризъм. Докладът е посветен на живота и следственото дело срещу отец Петър Василковски (1899-1974) - руски свещеник, избягал през 1940 г. в България от болшевишките гонения, за да се превърне отново в обект на преследване и от българските служби за сигурност. В края на 40-те години отец Василковски е назначен за свещеник в манастира „Въведение Богородично“ в Казанлък, където остава до смъртта си. Но в началото на 70-те години той става част от „мрежа“, която се занимава с преписването и разпространението на руска дисидентска литература, разкрита от властите в хода на кампанията срещу Александър Солженицин. Това превръща отец Василковски в обект на следствено дело, а данни срещу него активно събира и неговия митрополит. Животът му е проследен основно през документите, съхранявани в архива на Държавна сигурност, както и с помощта на спомени на негови съвременници. Случаят на отец Василковски е показателен както за подхода на комунистическата държава към литературата, определяна като забранена, така и в по-широк план за отношенията между Църква и държава, установени през 70-те години, включително и за старанието, с което

един от митрополитите на БПЦ (Старозагорски Панкратий) може да вземе участие в репресиите срещу един от подчинените му свещеници.

В доклада си „*Бойците против фашизма*“ – *власт и привилегии /1945-1951/* д-р Милена Ангелова разглежда формирането и институционализирането на системата от привилегии в България в началния период на установяване на тоталитарния режим от съветски тип през 1944 г. Още преди създаването на по-известния *Комитет на активните борци срещу фашизма и капитализма* (1959 г.) съществува организация, чрез която Българската комунистическа партия овладява обществото в две основни посоки: установяването на системата на привилегии и овладяването на разказа за миналото.

Проф. Келбечева говори за необходимостта да се постига и предава рационално знание за миналото, а не да се формират колективни нагласи към него. Темата на разследващия журналист Христо Христов беше за успехите и провалите в декомунизацията и преосмислянето на тоталитарното комунистическо минало. И двамата в докладите си обърнаха специално внимание на опитите за изкривяване на историческата истина за тоталитаризма в някои от проектите за нови учебници.

Доц. д-р Емил Димитров направи едно неизвестно научно съобщение за Иван Шишманов. Неговият доклад бе озаглавен „*Семиотика на убийството (за разстрела на 1 февруари 1945 г. на осъдените министри от Народния съд)*“.

Особен интерес за аудиторията представляваше изследването на ас. д-р Якуб Микулецки от Славянския институт при Чешката академия на науките (Прага) – „*Между самиздата и библиофилията. Неофициални издания на българската поезия в периода на НРБ (1946 – 1989)*“. Това е едно изключително важно и мащабно изследване, като се има предвид, че в България тези издания не се регистрират никъде. Освен литературноисторически преглед на самиздатски и библиофилски издания на българската поезия текстът разглежда и специфичната антиоталитарна поезика на неофициалните издания, която иначе отсъства от публичните пространства на тоталитарния режим в България. Изследването определено има приносен характер.

„*Вихрен Чернокожев и неговите интереси в областта на изобразителните изкуства, каквито ги познавах от контактите си с него*“ – това бе темата на доклада на художника и изкуствоведа Калин Николов (Национална художествена галерия). В краткия анализ авторът разширява сферата на присъствието на Вихрен Чернокожев в културата и като споменава и за възгледите му към изобразителното изкуство. Той не

просто допълни нашата представа за някои художници като рисувачи, но и като добри писатели: Александър Божинов, Райко Алексиев, Илия Бешков. Тези творци бяха пример за социалност в културата ни, явление, което липсваше за дълги периоди сред изкуствата. В края на конференцията бяха прочетени и резюметата на четирима учени, които бяха възпрепятствани да присъстват.

Проф. Хюсеин Мевсим от Анкарския университет – *„Десет години по-късно. Памет за д-р Желю Желев – от сърце!“*, проф. д-р Антоанета Алипиева *„Еволюция вместо революция в творчеството на Вера Мутафчиева и „Българският Великден или страстите български (1975) от Тончо Жечев“*, доц. д-р Александра Антонова *„Боян Ничев и Здравко Петров в осмисляне на тоталитарния опит в литературата и културата“* и доц. д-р Огняна Георгиева *„Литературното образование и /анти/тоталитаризъм.*

Проведените след всяко заседание дискусии задълбочиха изследванията от докладите, внесоха нови нюанси и посоки на развитие на темите, които третираха участниците в текстовете си. На конференцията присъстваха и доц. д-р Михаил Груев, председател на Държавна агенция „Архиви“ и доц. д-р Михаил Иванов, дългогодишен изследовател на тоталитарния опит. Конференцията бе продължение на процесите в осмисляне на българския тоталитарен опит и бе почит към паметта на Вихрен Чернокожев, който с проектите и текстовете си в тази област бе един от най-значимите изследователи.